

สิทธิที่จะอยู่ในเมือง: ภาพสะท้อนจากการเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิการอยู่อาศัยของชุมชนบางบัว

The Right to the City: The Housing Rights Movement of Bangbua Community

ณัฐพล แสงอรุณ

Nattapon Sang-arun

วิทยาลัยสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ กรุงเทพมหานคร 10200

College of Interdisciplinary Studies, Thammasat University, Bangkok 10200, Thailand

E-mail: nattapon_s@aol.com

บทคัดย่อ

การศึกษานี้มีความมุ่งหมายที่จะตอบคำถามที่ว่า “ชุมชนบางบัวมีกระบวนการจัดการต่อรองในปัญหากรรมสิทธิ์ในพื้นที่เพื่อการอยู่อาศัยในเชิงกายภาพอย่างไร และกระบวนการต่อรองนั้นนำมาสู่ ‘ความเป็นชุมชน’ ได้หรือไม่” โดยได้ทำการสำรวจและเก็บข้อมูลในชุมชน และทำการวิเคราะห์จากกรอบแนวคิด “สิทธิที่จะอยู่ในเมือง” และการเคลื่อนไหวทางสังคม ซึ่งพบว่า การเคลื่อนไหวของชุมชนบางบัวเป็นการเคลื่อนไหวทางสังคมที่สามารถที่จะเทียบเคียงบางส่วนได้กับแนวความคิดดังกล่าว นอกจากนี้ กระบวนการของชุมชนบางบ้วยังสามารถที่จะเป็นต้นแบบให้แก่ชุมชนผู้มีรายได้น้อย ในเมืองที่มีปัญหาความมั่นคงในที่อยู่อาศัยได้

Abstract

This study aims to answer the question “What are the Bangbua community’s bargaining processes to reach solutions to housing insecurity? And how do such processes bring solidarity to the community?” The research design is to survey and collect data from the community and also to analyze it, using the concepts of the Right to the City and social movement. It finds that Bangbua community’s processes are a kind of social movement and informed in part by the Right to the City. Moreover, it could serve as a model solution for housing insecurity in other poor urban communities.

Keywords

ชุมชนเมือง (Urban Community)

ความไม่มั่นคงทางด้านที่อยู่อาศัย (Housing Insecurity)

สิทธิชุมชน (Community Rights)

สิทธิที่จะอยู่ในเมือง (The Right to the City)

1. ที่มาและความสำคัญของปัญหา

“เมือง คือ ความพยายามที่เป็นผลสำเร็จมากที่สุดของมนุษย์ในการที่จะสร้างโลกที่พวกเขาอาศัยอยู่ตามที่ใจปรารถนา อย่างไรก็ตาม ถ้าเมืองเป็นโลกที่มนุษย์สร้างขึ้น มันก็คือ โลกที่มนุษย์นั้นจำต้องถูกผูกตรึงให้อยู่ต่อไป ทั้งนี้ การสร้างเมืองจึงเป็นการที่มนุษย์นั้นได้สร้างตนเองขึ้นมาใหม่นั้นเอง”

ข้อความข้างต้นนี้เป็นกรกล่าวถึงเมืองของ Park (1967, p. 3) นักสังคมวิทยาเมือง และหนึ่งในผู้ก่อตั้ง Chicago School of Sociology ซึ่งแสดงภาพของเมืองในฐานะที่เป็นการกระทำของมนุษย์ที่ต้องการบรรลุสู่เป้าหมายบางประการอย่างมีเหตุผล โดยเฉพาะเพื่อความปลอดภัยทั้งจากภัยธรรมชาติ และการรุกรานของกลุ่มอื่น ๆ และการกำเนิดเมืองเพื่อการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการ ซึ่งเป็นการทำหน้าที่โดยตรงของเมือง ในปัจจุบันคำว่า “เมือง” เป็นคำที่มีนิยามอย่างหลากหลาย แตกต่างกันไปในแต่ละบริบทของพื้นที่ หรือประเทศใด ๆ เช่นที่สำนักสถิติแห่งสหประชาชาติ (United Nations Statistics Division, 2011) ได้กล่าวว่า “นิยามของพื้นที่เมือง/ชนบทนั้น มีหลักเกณฑ์ทั้งทางด้านปริมาณและคุณภาพ ไม่ว่าจะเป็นขนาดของประชากร ความหนาแน่นของประชากร ระยะระหว่างพื้นที่สิ่งปลูกสร้าง ประเภทของกิจกรรมทางเศรษฐกิจหลัก สถานภาพทางกฎหมายและการบริหาร และลักษณะของความเป็นเมือง เช่น การบริการที่มีความหลากหลาย ซึ่งไม่มีคำนิยามที่เป็นมาตรฐานสากล” อย่างไรก็ตาม พื้นที่ที่เรียกว่าเมืองนั้นมีลักษณะที่เป็นสากลร่วมกัน คือ เป็นพื้นที่ที่มีความหนาแน่นของกิจกรรม หรือโครงสร้างต่าง ๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้นมากกว่า เมื่อเปรียบเทียบกับพื้นที่รอบ ๆ

ความหนาแน่นของกิจกรรม หรือโครงสร้างนั้นย่อมมีความหลากหลายไปในตัว ทั้งกิจกรรมทางเศรษฐกิจ (รวมทั้งตัวเลขของระดับรายได้) การเมือง (รวมทั้งอำนาจทางการเมือง) สังคมและวัฒนธรรม (รวมทั้งวิถีชีวิตแบบเมือง) ซึ่งการรวมกลุ่มกันของกิจกรรมต่าง ๆ เหล่านี้ รวมกันโดยผ่านกระบวนการเป็นเมือง (urbanization) เมื่อสืบลึกลงไปจะพบคำถามที่ว่าแล้วสิ่งใดที่ผลักดันให้เกิดกระบวนการนี้ นั่นแน่นอนที่สุดว่ามีหลากหลายคำอธิบายในหลากหลายสาขาวิชา ไม่ว่าจะเป็นการวางแผนภาคและเมือง ภูมิศาสตร์ เมือง ประวัติศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ หรือแม้กระทั่งสังคมวิทยาเมือง ในหลากหลายคำอธิบายนี้ Harvey (2008) ได้เสนอว่า การสะสมมูลค่าส่วนเกินจากการผลิตนั่นเอง¹ ที่

เป็นแรงผลักดันให้เกิดกระบวนการเป็นเมือง และเนื่องด้วยการสะสมมูลค่าส่วนเกินนี้มักตกอยู่ในการกำกับของกลุ่มบุคคลที่มีอำนาจทั้งทางด้านการเมืองและเศรษฐกิจ ในบางกรณี การพัฒนาเมืองจึงเป็นไปตามความคิด ความต้องการ และผลประโยชน์ของกลุ่มดังกล่าว และเกิดภาวะที่กลุ่มอีกกลุ่มหนึ่งต้องได้รับผลกระทบเชิงลบจากการพัฒนานั้น ซึ่งโดยส่วนมากเป็นคนตัวเล็กตัวน้อย หรือกลุ่มชายขอบในเมือง การเรียกร้องสิทธิการมีส่วนร่วมในกิจกรรมและการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ของเมืองจึงเกิดมีขึ้น Harvey เรียกสิทธิต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในเมืองเหล่านี้ว่า “สิทธิที่จะอยู่ในเมือง (The Right to the City)”

นอกจากนี้ ประเด็นการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับชุมชนเมืองประเด็นหนึ่งที่มีความสำคัญ และไม่เคยหลุดรอดไปจากการศึกษา หรืออาจกล่าวได้ว่า คือ ประเด็นนั้นยังคงสภาพของมันอยู่อย่างต่อเนื่อง นั่นคือ ประเด็นของความไม่มั่นคงทางด้านการอยู่อาศัย ซึ่งถ้ามองลงไปยังประเด็นดังกล่าวจะพบว่า มีนัยยะอย่างน้อย 2 ประการที่อยู่ในความไม่มั่นคง คือ ความไม่มั่นคงทางด้านที่อยู่อาศัย (housing insecurity) ซึ่งเป็นปัจจัยทางกายภาพ ที่เป็นปัญหาหลัก คือ การที่ไม่ได้ตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนอยู่ในพื้นที่ หรือที่ดินที่ตนเองมีกรรมสิทธิ์ ซึ่งกรรมสิทธิ์นั้นอาจเป็นของรัฐ หรือเอกชน เมื่อความเป็นกรรมสิทธิ์ในที่อยู่อาศัยไม่มี อาจก่อให้เกิดความไม่สนใจ การปล่อยปละละเลยต่อการพัฒนาเชิงกายภาพของชุมชน และเมื่อประชากรในชุมชนเพิ่มขึ้น สภาพของความแออัด ความเป็นแหล่งเสื่อมโทรมจึงปรากฏขึ้นได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งชุมชนเมืองที่คนในชุมชนมีระดับรายได้ต่ำ หรือชุมชนของคนจนเมืองนั่นเอง นัยยะต่อมา คือ ความไม่มั่นคงทางด้านความเป็นอยู่ (living insecurity) ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกันโดยตรงต่อสภาพความเป็นอยู่ทางเศรษฐกิจและสังคมของคนในชุมชน ไม่ว่าจะเป็น ความไม่มั่นคงทางด้านการหารายได้ อาชีพ ปัญหาสุขภาวะ ปัญหาสังคมต่าง ๆ

ความไม่มั่นคงในเชิงกายภาพ และเชิงเศรษฐกิจ – สังคมนี้ มักไปด้วยกัน และส่งผลกระทบซึ่งกันและกัน การดำเนินการแก้ไขปัญหา หรือการพัฒนา บางครั้งจึงไม่ได้แบ่งแยกออกจากกันอย่างชัดเจน เพียงแต่ว่าการดำเนินการนั้น เน้นหนักไปทางด้านใดด้านหนึ่งมากกว่า เช่นเดียวกับโครงการบ้านมั่นคง ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) ที่มุ่งเน้นการแก้ไขปัญหาทางด้านความไม่มั่นคงทางด้านที่อยู่อาศัย แต่ก็ยึดโยงกับสภาพของความเป็นอยู่อย่างแยกไม่ออก เพียงแต่ว่าที่อยู่อาศัยมักจะแสดงออกมาในเชิงรูปธรรมได้เด่นชัดกว่า

พื้นที่ศึกษาในงานครั้งนี้ ผู้เขียนได้เลือกชุมชนบางบัว ตั้งอยู่ในซอยพหลโยธิน 49/2 เขตบางเขน กรุงเทพฯ ซึ่งเป็นชุมชนเมืองแห่งหนึ่งที่มีปัญหาความไม่มั่นคงในที่อยู่อาศัย เนื่องด้วยชุมชนตั้งอยู่บนที่ดินราชพัสดุ มีสภาพเป็นชุมชนเสื่อมโทรม และมีการรुक้าแนวคลองบางบัว ซึ่งนับเป็นคลองสายหลักในพื้นที่เขตบางเขน ชาวชุมชนจึงมีการรวมตัวกันเพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว โดยความร่วมมือของสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) ด้วยโครงการบ้านมั่นคง ซึ่งมีจำนวนทั้งสิ้น 229 หลังคาเรือน โดยบ้านมั่นคงชุมชนบางบัวนั้นเป็นการก่อสร้างในที่ดินเดิม ขนาดพื้นที่ 9 ไร่ 1 งาน 72 ตารางวา ซึ่งเช่าระยะยาว 30 ปี จากกรมธนารักษ์ โดยสหกรณ์เคหสถานเพื่อที่อยู่อาศัยคลองบางบัว จำกัด ผ่านทางสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) ซึ่งชุมชนบางบัวมีการแก้ไขปัญหาการรูก้าคลองบางบัว โดยการถอยบ้านให้พ้นจากเขตคลอง และชาวชุมชนตกลงแบ่งปันที่ดินอย่างเท่าเทียมกัน ขนาดแปลงกว้าง 5 เมตร ยาว 10 เมตร ขนาดบ้าน 12.5 ตารางวา รูปแบบบ้านมีทั้งบ้านเดี่ยวสองชั้น บ้านแฝดสองชั้น บ้านแถวสองชั้น และบ้านเดี่ยวชั้นเดียว

จุดมุ่งหมายในการศึกษาครั้งนี้ มุ่งที่จะศึกษาว่าชุมชนแห่งนี้มีกระบวนการจัดการต่อรองในปัญหากรรมสิทธิ์ในพื้นที่เพื่อการอยู่อาศัยในเชิงกายภาพอย่างไร และกระบวนการต่อรองนั้นนำมาสู่ “ความเป็นชุมชน” ได้หรือไม่ โดยได้เน้นการศึกษาด้วยวิธีการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างคำถามในการเก็บข้อมูลภาคสนาม โดยสอบถามข้อมูลจากชาวชุมชนในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสภาพทั่วไปของชุมชน สภาพปัญหาความไม่มั่นคงทางด้านการอยู่อาศัยก่อนหน้าที่จะเกิดโครงการบ้านมั่นคง แนวคิดและกระบวนการทำงานในการจัดการกับปัญหาดังกล่าว และสรุปบทเรียนที่ได้จากการดำเนินงานนั้น และศึกษาความเชื่อมโยงระหว่างแนวคิด “สิทธิที่จะอยู่ในเมือง (The Right to the City)” และการเคลื่อนไหวทางสังคม (social movement) กับภาคปฏิบัติการจริงของชุมชนบางบัว

2. ชุมชนบางบัว: กระบวนการสู่ความมั่นคงด้านการอยู่อาศัย

“โครงการบ้านมั่นคง” (Community Organizations Development Institute [CODI], 2008, p. preface) นอกจากจะเป็นโครงการแก้ปัญหาชุมชนแออัดขนาดใหญ่โครงการหนึ่งแล้ว ยังเป็นขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อที่อยู่

อาศัยของชาวชุมชนเมืองที่ใหญ่ที่สุดในรอบหลายปีที่ผ่านมาของประเทศไทย มีคนเข้าร่วมทำงานในระดับและลักษณะงานต่าง ๆ หลายหมื่นคน ส่งผลสะท้อนไปในหลายมิติ ทั้งในแง่การออกแบบบ้านและชุมชนคนจน การจัดการการเงินเพื่อที่อยู่อาศัย การปรับเปลี่ยนกฎระเบียบของเมืองและรัฐเพื่อช่วยแก้ปัญหาคนจน การจัดการที่ดินของเมืองเป็นการพิสูจน์ว่าคนจนเมืองนั้นสามารถแก้ปัญหาใหญ่เรื้อรังเรื่องที่อยู่อาศัยได้ด้วยตนเอง ถ้ามีระบบการสนับสนุนที่เหมาะสมจากรัฐบาลและหน่วยงานภาคีต่าง ๆ

โครงการบ้านมั่นคง เป็นโครงการที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนเมือง โดยเฉพาะประเด็นที่อยู่อาศัยของคนจนเมือง ซึ่งคนจนเมืองนั้น (Chiangthong & Witthaya-sombun, 2009, p. 17) คือ กลุ่มคนที่มีรายได้น้อยและขาดโอกาสในการเข้าถึงและครอบครองปัจจัยการผลิตขาดอำนาจในการต่อรอง คนเล็ก ๆ ในเมือง ส่วนใหญ่ คือ คนหนุ่มสาวและวัยกลางคนที่ลี้ภัยเดินทางโยกย้ายจากชนบทเข้าสู่เมือง เพื่อหาแหล่งงานทำในเขตเมือง บางคนย้ายเข้าเมืองชั่วคราวชั่วคราวเมื่อหมดฤดูทำนา บางคนย้ายเข้าเมืองถาวร ปลูกสร้างบ้านเรือนมีครอบครัว

2.1 สภาพชุมชนก่อนเข้าร่วมโครงการบ้านมั่นคง

กรณีชุมชนบางบัวนั้น จากคำบอกเล่าของคนในชุมชน มีการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนอยู่ในบริเวณนี้มา 70-80 ปีแล้ว มีทั้งที่เป็นคนท้องถิ่นแถบนี้แต่ดั้งเดิม และกลุ่มคนใหม่ ๆ ที่เข้ามาอยู่อาศัยในพื้นที่ ซึ่งมีทั้งผู้ที่มาจากต่างจังหวัดเพื่อหางานทำ ผู้ที่ทำงานในตลาดสะพานใหม่ (ในสมัยที่ยังมีเรือโดยสารในลำคลองบางบัว) และข้าราชการทหารและผู้ที่ทำงานอยู่ในกรมทหารราบที่ 11 รักษาพระองค์ ผู้ที่เข้ามาอาศัยอยู่ในบริเวณนี้ เห็นว่าเป็นที่ว่างเปล่าจึงเข้ามาจับจอง ปลูกสร้างที่พักอาศัย โดยไม่รู้ว่าที่แท้จริงแล้ว พื้นที่นี้เป็นของกรมธนารักษ์ สถานะของชุมชนจึงเป็นชุมชนบุกรุกพื้นที่ของหน่วยงานราชการ อย่างไรก็ตาม ก็มีสถานะเป็น “ชุมชน” เมื่อจดทะเบียนกับสำนักงานเขตบางเขน กรุงเทพมหานคร เมื่อปี พ.ศ. 2535 รวมทั้งเป็นเครือข่ายชุมชนริมคลองบางบัว อันประกอบด้วยชุมชนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ริมคลองบางบัว ทั้งในเขตบางเขนและเขตหลักสี่ โดยเครือข่ายนี้ในเริ่มแรกเป็นเครือข่ายเพื่อพัฒนาสิ่งแวดล้อม แต่ในระยะต่อมาได้ขยายบทบาทมากยิ่งขึ้นและรวมทั้งบทบาททางด้านการพัฒนาที่อยู่อาศัย

ชุมชนบางบัว มีลักษณะเป็นชุมชนริมคลอง ทอดตัวยาวตามแนวคลองประมาณ 500 เมตร และมีแนวกว้างจากชายคลองประมาณ 20 เมตร มีบ้านพักอาศัยประมาณ 200

หลัง ประชากรราว 1,000 คน ส่วนใหญ่มีอาชีพหลากหลาย ทั้งรับจ้างทั่วไป รับเหมาก่อสร้าง พนักงานบริษัทเอกชน ข้าราชการและลูกจ้างหน่วยงานภาครัฐ สภาพบ้านเรือน ก่อนเข้าร่วมโครงการบ้านมั่นคงนั้น มีสภาพเป็นชุมชนแออัด และมีการรुकล้ำแนวคลองบางบัวซึ่งนับเป็นคลองสายหลักในพื้นที่เขตบางเขน ส่งผลถึงปัญหาคุณภาพชีวิตของชาวชุมชนเองรวมถึงส่งผลกระทบต่อกระแสน้ำในพื้นที่เขตบางเขน รวมทั้งมีปัญหาด้านสังคมอื่น ๆ

ในบรรดาปัญหาต่าง ๆ นั้น ปัญหาสิ่งแวดล้อมเป็นปัญหาที่สำคัญที่สุดปัญหาหนึ่งของชุมชนบางบัว มีการดำเนินการแก้ไขปัญหาด้วยความร่วมมือกับชุมชนอื่น ๆ เป็นเครือข่ายพัฒนาสิ่งแวดล้อมคลองบางบัว ชาวชุมชนได้บอกกล่าวเอาไว้ว่า เมื่อก่อนได้ตั้งบ้านอยู่ริมน้ำรुकล้ำเข้าไปในคลอง เวลาใช้น้ำในครัวเรือน ทั้งการซักผ้า ล้างจาน อาบน้ำ ก็ทิ้งน้ำเสียลงคลองหมดไม่มีการบำบัด นอกจากนี้การสร้างส้วมซึมก็สร้างถึงส้วมลงไปในคลอง เวลาที่น้ำขึ้นหรือน้ำซัดก็มีปัญหาของเสียซึมออกมาจากถังส้วม ยิ่งคนมากขึ้น ยิ่งมีชุมชนริมคลองมากขึ้น น้ำก็ยิ่งเสียมากขึ้น สัตว์น้ำที่เคยมี หรือผักที่เคยปลูกริมคลองก็หายไปหมด และเมื่อปัญหาได้ขยายตัวไปจนทั่วทั้งคลอง จึงเกิดการรวมตัวกันของชุมชนริมคลองเพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว โดยมีชุมชนในเครือข่ายรวม 10 ชุมชน ได้แก่ ชุมชนบางบัว ชุมชนบางบัวเชิงสะพานไม้ 1 ชุมชนชายคลองบางบัว ชุมชนร้อยกรอง ชุมชนร่วมใจพัฒนาเหนือ ชุมชนก้าวหน้า ชุมชนรุ่นใหม่พัฒนา ชุมชนร่วมใจพัฒนาใต้ ชุมชนอุทิศอนุสรณ์ และชุมชนสามัคคีร่วมใจ

กิจกรรมด้านการพัฒนาสิ่งแวดล้อมเป็นกิจกรรมเริ่มแรกของเครือข่ายดังกล่าว ซึ่งพยายามที่จะแก้ไขปัญหาการปล่อยน้ำเสียจากครัวเรือนลงสู่คลองบางบัว โดยจัดทำโครงการการดักไขมันจากครัวเรือน ด้วยการสร้างถังดักไขมันราคาประหยัดที่สามารถสร้างและติดตั้งได้อย่างง่าย ๆ ภายในแต่ละครัวเรือน และการจัดทำโครงการเรือดูดส้วม ด้วยความร่วมมือของกรุงเทพมหานคร เพื่อแก้ไขปัญหาส้วมเต็มและซึมไหลสู่คลองบางบัว โดยเฉพาะในบ้านที่สร้างรुकล้ำแนวคลอง รวมทั้งกิจกรรมรณรงค์การไม่ทิ้งขยะ สิ่งปฏิกูลลงคลอง ซึ่งทั้งหมดนี้เป็นความร่วมมือของชุมชนต่าง ๆ ที่อยู่ภายในเครือข่ายร่วมกับหน่วยงานต่าง ๆ ภายนอก เกิดเป็นกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนต่อการจัดการสิ่งแวดล้อมที่ชาวชุมชนต้องร่วมมือและลงมือปฏิบัติการด้วยความคิดของตนเอง มองและริเริ่มแก้ไขปัญหาด้วย พร้อมทั้งประสานความร่วมมือจากหน่วยงานอื่น ๆ และจากการทำกิจกรรมดังกล่าว ทำให้เครือข่ายได้

รับการกล่าวถึงในฐานะเครือข่ายที่มีผลงานเป็นรูปธรรม การอนุรักษ์และการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชน พร้อมทั้งได้รับรางวัลจากหน่วยงานหลายแห่ง เช่น กรุงเทพมหานคร สมาคมการประดิษฐ์ไทย เป็นต้น

2.2 *ข่าวการไล่รื้อ และการรวมตัวเพื่อปกป้องสิทธิที่จะอยู่อาศัย*

ผู้นำชุมชนท่านหนึ่ง ได้กล่าวไว้ว่า “ชุมชนบางบัวเป็นชุมชนแออัด เป็นแหล่ง เสื่อมโทรม ถูกตราหน้ามาตลอดว่าเป็นผู้บุกรุก มีปัญหาเรื่องสิ่งแวดล้อม ไม่มีความปลอดภัยในชีวิต ไม่มีความมั่นคง” ถึงแม้ว่าการจัดการสิ่งแวดล้อมของชุมชนจะได้รับการยอมรับและสามารถแก้ไขปัญหาได้ในระดับหนึ่ง แต่เป็นเพียงแค่ส่วนหนึ่งของปัญหาในชุมชนเท่านั้น ปัญหาที่ใหญ่ยิ่งกว่า คือ ความไม่มั่นคงทางด้านการอยู่อาศัย

แม้ชุมชนบางบัวจะได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นชุมชนจากกรุงเทพมหานคร มีการจัดตั้งองค์กรชุมชนอย่างเป็นทางการ รวมทั้งมีการประสานงานพัฒนาไปกับเครือข่ายต่าง ๆ แต่ชุมชนก็ตั้งอยู่บนพื้นที่ของกรมธนารักษ์ ซึ่งมีแนวโน้มว่าจะมาไล่รื้อชุมชน ชาวชุมชนได้ข่าวเช่นนี้มาต่อเนื่องหลายปี โดยลือกันว่าจะมีการนำพื้นที่ไปทำศูนย์การค้า แม้ว่าสภาพทางกายภาพไม่น่าเอื้อให้เกิดแหล่งพาณิชยกรรมขนาดใหญ่ได้ แต่ชาวชุมชนก็ให้เหตุผลว่าในอนาคตโครงการรถไฟฟ้าจะผ่านถนนพหลโยธิน และพื้นที่ชุมชนก็อยู่ไม่ห่างจากถนนใหญ่มากนัก ก็อาจมีความเป็นไปได้ที่จะถูกไล่รื้อ การอ้างเหตุผลดังกล่าวนี้สอดคล้องกับงานศึกษาของ สุภาพร แก้วก้อย เลียวไพโรจน์ (Leopairojna, 2011, pp. 27-49) นอกจากนี้ กรุงเทพมหานครที่แม้จะให้การยอมรับการทำงานของชุมชนในเรื่องของการจัดการสิ่งแวดล้อม แต่ปัญหาทางสังคมอื่น ๆ โดยเฉพาะปัญหายาเสพติด ยังเป็นปัญหาที่ทางการมองว่าชุมชนแออัดเช่นนี้เป็นแหล่งของปัญหา และจำเป็นที่จะต้องแก้ไขที่ตัวสภาพของชุมชน

ในกรณีเช่นนี้ อาจกล่าวได้ว่า ต้นตอของการไล่รื้อก็คือ ความไม่มั่นคงของการอยู่อาศัยของชุมชน ที่ตั้งบ้านเรือนอยู่บนพื้นที่ของทางราชการ แต่การที่ชาวชุมชนตั้งรกรากบนพื้นที่นั้นมานานหลายสิบปีแล้ว จนเรียกได้ว่า “พวกตนเป็นคนที่นี่ บ้านเราอยู่ตรงนี้” ทำให้ชาวชุมชนเริ่มที่จะหาทางในการต่อรองกับทางการว่าจะขออยู่ในพื้นที่เดิม แต่จะปรับปรุงสภาพ และแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ในชุมชนให้มีสภาพดีขึ้น

ไม่เพียงแต่ชุมชนบางบัวเท่านั้นที่มีข่าวการไล่รื้อ แต่เป็นชุมชนริมคลองบางบัวเกือบทั้งหมด เครือข่ายพัฒนาสิ่งแวดล้อมคลองบางบัวที่เคยประสบความสำเร็จในเรื่องของการจัดการสิ่งแวดล้อม จึงได้เข้ามามีบทบาทอีกครั้งหนึ่งในเรื่องของการจัดการความไม่มั่นคงทางด้านการอยู่อาศัยของชุมชน เป็นการรวมตัวเพื่อเรียกร้องสิทธิที่จะอยู่ในพื้นที่เดิมต่อไป ในพื้นที่ที่แม้พวกเขาถือว่าเป็นพื้นที่บุกรุก แต่ก็มองเห็นว่า อาจมีช่องทางที่จะสามารถทำให้พวกเขาได้อยู่ได้อย่างมั่นคงต่อไปในอนาคต และพวกเขายังตระหนักว่า ช่องทางในการเรียกร้องนั้นไม่เพียงแต่การต่อรองกับหน่วยงานภายนอกเท่านั้น แต่เป็นการทำให้คนภายนอกเห็นว่า พวกเขาสามารถที่จะอาศัยอยู่ในพื้นที่เดิมได้อย่างไม่มีปัญหา ไม่ทำให้พื้นที่เป็นแหล่งเสื่อมโทรม ไม่เป็นแหล่งของปัญหาสังคมต่าง ๆ แนวคิดในเรื่องของการปรับปรุงสภาพพื้นที่จึงได้เกิดขึ้น และเป็นการพัฒนาปรับปรุงที่ตั้งอยู่บนฐานของความร่วมไม้ร่วมมือ และการเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการการพัฒนาของตัวชุมชนเอง

ประกอบกับในปี พ.ศ. 2546 โครงการบ้านมั่นคงภายใต้การสนับสนุนของสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) ก็ริเริ่มขึ้น ซึ่งมีจุดมุ่งหมายในการจัดการแก้ไขปัญหาเรื่องที่อยู่อาศัยของคนจนเมือง ชุมชนบางบัวและเครือข่าย จึงเริ่มเห็นช่องทางในการจัดการความไม่มั่นคงของการอยู่อาศัยของตน และเริ่มขยายการทำงานจากการจัดการสิ่งแวดล้อมมาเป็นการจัดการความไม่มั่นคงในการอยู่อาศัย

สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) นั้น ได้เข้ามามีส่วนร่วมในงานจัดการสิ่งแวดล้อมของชุมชนมาตั้งแต่ต้น จึงเป็นภาคีการพัฒนาหนึ่งของชุมชน และในเรื่องการจัดการความไม่มั่นคงในการอยู่อาศัยก็เช่นเดียวกัน พอช. ได้เข้ามาให้ความรู้ในกระบวนการจัดการ แนวคิดเรื่องบ้านมั่นคง และแนวทางการเข้าร่วมโครงการแก่ชุมชน โดยทางสำนักงานเขตบางเขนได้เข้าร่วมในการสังเกตการณ์ด้วย และจากกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ดังกล่าว ทำให้ชาวชุมชนเห็นประโยชน์ร่วมกันในการพัฒนาและจัดการความไม่มั่นคงที่ตนกำลังประสบอยู่ จึงสามารถกล่าวได้ว่า ปัญหาความไม่มั่นคงในการอยู่อาศัยนั้น เป็นประเด็นที่เรียวร้อยชุมชนให้หันเข้ามาร่วมมือกัน ด้วยความที่เห็นว่าการที่จะสามารถอยู่ในพื้นที่เดิมได้อย่างมั่นคงจะเป็นประโยชน์ต่อตนเองและชุมชน เป็นผลประโยชน์ร่วมกันของทุกคน อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าชาวชุมชนส่วนใหญ่จะเห็นประโยชน์ของโครงการบ้านมั่นคง แต่ก็ยังพบว่า มีบางส่วนที่ไม่เห็นด้วยในการเปลี่ยนชุมชนแออัดมาเป็นชุมชนบ้านมั่นคง

โดยเฉพาะกลุ่มเจ้าของบ้านเช่าที่อาจเสียประโยชน์จากการปรับพื้นที่เพื่อสร้างบ้านใหม่ ซึ่งเป็นโจทย์สำคัญในการดำเนินโครงการบ้านมั่นคงในชุมชน

2.3 กระบวนการบ้านมั่นคง

ตามแนวคิดของการออกแบบชุมชนเมือง (urban design) โครงการบ้านมั่นคงของชุมชนบางบัวนั้น เป็นการปรับปรุงที่อยู่อาศัยในรูปแบบของการก่อสร้างรูปแบบใหม่ในที่เดิม (reconstruction) ซึ่งเป็นการรื้อย้ายภายในบริเวณเดิมจากจุดหนึ่งไปอยู่อีกจุดหนึ่ง แล้วให้สัญญาเช่าระยะยาว เมื่อชุมชนมีโอกาส มีความมั่นคงชาวบ้านก็พร้อมที่จะลงทุน จะเห็นภาพการเปลี่ยนแปลงที่ชัดเจน ซึ่งการรื้อย้ายและสร้างชุมชนใหม่ที่อยู่ในบริเวณเดิมทำให้ชุมชนยังคงสามารถอยู่ใกล้บริเวณชุมชนเดิมและแหล่งงานไม่ต้องปรับตัวมาก โดยชุมชนต้องก่อสร้างที่อยู่อาศัยใหม่ทั้งหมด และมีความมั่นคงโดยการเช่าที่ระยะยาว และด้วยจุดมุ่งหมายของโครงการบ้านมั่นคงที่ต้องการให้ชาวชุมชนได้จัดการปัญหาในชุมชนด้วยตนเอง พร้อมกับประสานความร่วมมือจากองค์กรภายนอก

ชุมชนบางบัวจึงเริ่มจากการพูดคุยในประเด็นปัญหา เริ่มจากการประชุมชาวชุมชน โดยมีประธานชุมชนและกรรมการชุมชนเป็นแกนนำสำคัญในการขับเคลื่อนกระบวนการ เพื่อให้ข้อมูลข่าวสารและย้าให้ชาวชุมชนเห็นประโยชน์ร่วมกันและเห็นชอบในการดำเนินโครงการ และเริ่มสำรวจข้อมูลชุมชน ทั้งจำนวนประชากร จำนวนครัวเรือน จำนวนบ้านทั่วไป จำนวนบ้านเช่า เพื่อวางแผนการดำเนินต่อไป และตามเงื่อนไขของโครงการบ้านมั่นคงนั้น ชุมชนจะต้องออมเงินส่วนหนึ่งให้ได้ ก่อนที่จะขอสินเชื่อเพื่อสร้างบ้านใหม่กับทาง พอช. เมื่อชาวชุมชนส่วนใหญ่เห็นด้วยกับการดำเนินโครงการจึงเริ่มที่จะออมเงิน โดยการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์บ้านมั่นคงขึ้น

ตามเงื่อนไขของ พอช. นั้น จะให้สินเชื่อเพื่อที่อยู่อาศัยตามแบบบ้าน ชาวชุมชนจึงประสานความร่วมมือกับหน่วยงานภายนอกชุมชน คือ ประสานกับทั้ง พอช. และคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีปทุม ในการออกแบบบ้านใหม่ให้แก่ชุมชน ซึ่งการออกแบบดังกล่าวนี้มีหลายรูปแบบตั้งแต่แฟลต เรือนแถวชั้นเดียว เรือนแถวสองชั้น บ้านเดี่ยว บ้านแฝด รวมทั้งการจัดผังชุมชนใหม่โดยการรื้อบ้านเก่าทั้งที่อยู่บนบก และรื้อลำนาวคลอง แล้ววางผังใหม่โดยที่ยังคงจำนวนบ้านให้เพียงพอต่อชาวชุมชน และคงพื้นที่ส่วนกลางไว้เพื่อดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ดังนั้นชาวชุมชนจึงเลือกแบบบ้านเดี่ยวและบ้านแฝด และเห็น

ชอบกับผังใหม่ของชุมชน ซึ่งส่วนนี้เองทำให้เจ้าของบ้านเช่าเดิมไม่เห็นด้วยเพราะจะต้องมีการรื้อบ้านเดิม ทำให้อาจเสียประโยชน์จากการไม่ได้รับค่าเช่าบ้าน อีกทั้งชุมชนมีแนวคิดว่าจะดำเนินโครงการบ้านมั่นคงแล้ว จะพยายามที่จะกันไม่ให้คนนอกชุมชนเข้ามาอยู่อาศัยภายในพื้นที่ชุมชนอีก ซึ่งกระทบกับกลุ่มเจ้าของบ้านเช่าโดยตรง และการเปลี่ยนสิทธิในการอยู่อาศัยนั้นจะต้องเป็นการเปลี่ยนสิทธิเฉพาะกับชาวชุมชนด้วยกันเองเท่านั้น ซึ่งเป็นการกันไม่ให้คนภายนอกเข้ามาซื้อบ้าน หรือเช่าบ้านอยู่ภายในชุมชน โดยแนวทางการแก้ไขปัญหของผู้ที่ไม่เห็นด้วยนั้นทางชุมชนได้ให้แนวทางไว้สองแนวทาง คือ ถ้าต้องการที่จะอยู่ในชุมชนต่อไปต้องยอมรับเงื่อนไขของโครงการบ้านมั่นคงและของชุมชนที่ได้ตั้งไว้ หรือถ้าไม่เห็นด้วยก็ต้องย้ายออกไปจากชุมชน แต่ในที่สุดทุกคนก็เห็นด้วยและเข้าร่วมโครงการ

ในผังใหม่ของชุมชนนั้น มีบ้านจำนวนทั้งหมด 229 ยูนิต และได้จัดพื้นที่ส่วนกลางไว้เป็นที่ทำการชุมชน และลานกิจกรรม ซึ่งในผังใหม่นี้จะมีทั้งรูปแบบบ้านเดี่ยวสองชั้น บ้านแฝดสองชั้น บ้านแถวสองชั้น และบ้านเดี่ยวชั้นเดียว ซึ่งชาวชุมชนจะดำเนินการกันเองว่าใครจะอยู่บ้านหลังไหนในผัง โดยดำเนินการแบ่งผังออกเป็นโซนต่าง ๆ 38 โซน แต่ละโซนมีบ้านอย่างต่ำ 5 หลัง ซึ่งส่วนมากจะใช้ระบบเครือญาติ และความสัมพันธ์ทางสังคมในการจับจองพื้นที่แต่ละโซน และในแต่ละโซนก็จะเลือกแบบบ้านอย่างไรก็เป็นเรื่องที่แต่ละโซนจะทำการตกลงกันเอง และในการดำเนินการก่อสร้างบ้านใหม่นั้น ทาง พอช. ได้กำหนดค่าใช้จ่ายในการก่อสร้างหลังละ 165,000 โดยมีเงื่อนไขให้ชาวชุมชนออมเงินหลังละ 15,000 บาท ให้ได้ก่อนที่จะปล่อยสินเชื่อให้ หลังละ 150,000 บาท การดำเนินการออมทรัพย์นี้จึงเป็นหน้าที่กลุ่มออมทรัพย์และชาวชุมชน โดยกำหนดการออมขั้นต่ำเดือนละ 200 บาท และการจัดการออมเงินนั้น โซนแต่ละโซนก็ดำเนินการออมเงินไว้ด้วยกัน และมาส่งมอบให้แก่กลุ่มออมทรัพย์ต่อไป โดยชุมชนบางบัวเริ่มดำเนินการออมทรัพย์เพื่อบ้านมั่นคงในราวเดือนมีนาคม ปี พ.ศ. 2547

ในช่วงเดียวกันนั้นเอง ทางชุมชนได้ต่อรองเรื่องการเช่าที่ดินระยะยาวกับทางกรมธนารักษ์ แต่การเช่าระยะยาวนั้นจำเป็นที่จะต้องมียอดครุฑขึ้นมารองรับในการทำสัญญาเช่า ทางชุมชนจึงได้จัดตั้งสหกรณ์เคหสถานเพื่อที่อยู่อาศัยคลองบางบัว จำกัด ซึ่งเป็นการรวมตัวกันจัดตั้งของชุมชนเครือข่าย 6 ชุมชน ในพื้นที่ 3 เขต ได้แก่ ชุมชนสามัคคี

ร่วมใจ ชุมชนบางบัว และชุมชนอุทิศอนุสรณ์ เขตบางเขน ชุมชนบางบัวเชิงสะพานไม้ 1 เขตหลักสี่ ชุมชนริมคลองพัฒนาบางบัว และชุมชนสวนผัก เขตจตุจักร เพื่อดำเนินการทำสัญญาเช่าดังกล่าว ซึ่งการดำเนินการพัฒนาที่อยู่อาศัยในรูปแบบสหกรณ์นี้เป็นรูปแบบที่ใช้กันอย่างแพร่หลายในหลายประเทศ เช่น สหกรณ์ที่อยู่อาศัยแห่งเมืองสุราบายา ประเทศอินโดนีเซีย (Kongpan, 2003, pp. 16-17) ที่ดำเนินการในลักษณะคล้ายกัน คือ มีการเปิดโอกาสให้ประชาชนที่ต้องการมีที่อยู่อาศัยสมัครเป็นสมาชิก โดยการจ่ายค่าสมาชิกและออมเงินกับสหกรณ์ จนกระทั่งมีเงินออมประมาณ 20-25% ของราคาบ้าน ก็สามารถมาแจ้งความประสงค์ขอมีบ้านได้ หรือในกรณีของโครงการสหกรณ์ที่อยู่อาศัยในเดนมาร์ก (Chalitanon & Kaewnoo, 2004, pp. 28-29) ซึ่งในเดนมาร์ก มีที่อยู่อาศัยที่ก่อสร้างโดยสหกรณ์ประมาณ 125,000 หน่วย โดยมีหลักการให้ผู้อยู่อาศัยเป็นเจ้าของอาคารร่วมกัน มีสิทธิในการอยู่อาศัยแต่ไม่มีกรรมสิทธิ์

กระบวนการดังกล่าว ทั้งการออมเงินเพื่อที่อยู่อาศัยและการต่อรองเพื่อขอเช่าที่ดินจากกรมธนารักษ์นั้น เริ่มประสบผลอย่างเป็นรูปธรรมในปี พ.ศ. 2549 โดยในเดือนมิถุนายน กรมธนารักษ์ได้จัดพิธีลงนามบันทึกความร่วมมือด้านการพัฒนาระหว่างกรมธนารักษ์ สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) สหกรณ์เคหสถานเพื่อที่อยู่อาศัยคลองบางบัว จำกัด และผู้อำนวยการเขตบางเขนและหลักสี่ ณ ห้องประชุมธนารักษ์ กระทรวงการคลัง ซึ่งการบันทึกความร่วมมือครั้งนี้จัดทำขึ้นเพื่อให้เกิดการร่วมมือกันแก้ปัญหาที่อยู่อาศัย และพัฒนาสิทธิการอยู่อาศัย ภายใต้โครงการบ้านมั่นคง โดยการเจรจาเรื่องค่าเช่าที่ดินนั้น เริ่มตั้งแต่ราคา 18 บาท ต่อตารางวาต่อเดือน มาเป็น 5 บาท ต่อตารางวาต่อเดือน และในที่สุดก็ตกลงการเช่าที่ระยะยาว เป็นเวลา 30 ปี ในราคา 1.50 บาท บาท ต่อตารางวาต่อเดือน และในช่วงปลายของปีเดียวกันนั้น บ้านมั่นคงหลังแรกก็ได้เริ่มต้นก่อสร้างขึ้น

การดำเนินการก่อสร้างบ้านในระยะแรกนั้น ชาวบ้านได้จ้างช่างก่อสร้างจากภายนอกชุมชนให้มาดำเนินการก่อสร้าง แต่ก็เกิดปัญหาในการทำงานและการเลือกซื้อวัสดุก่อสร้าง ชาวชุมชนจึงเลือกใช้วิธีการว่าจ้างผู้รับเหมาและช่างภายในชุมชนเองเพื่อที่จะได้ตัดปัญหาดังกล่าวและช่างก็เป็นคนภายในชุมชนด้วยกันเอง ซึ่งพร้อมที่จะเข้าร่วมโครงการบ้านมั่นคงอยู่แล้ว และยังเป็นการกระจายรายได้สู่ชุมชนอีกทางหนึ่งด้วย

2.4 ความสำเร็จของชุมชน

ปัจจุบันโครงการบ้านมั่นคงของชุมชนบางบัว มีการก่อสร้างแล้วเสร็จ ยังเหลือจำนวนบ้านไม่มากนักที่อยู่ระหว่างการปรับปรุง และดำเนินการแก้ไขระบบสาธารณูปโภค โดยเฉพาะการติดตั้งไฟฟ้า และยังต้องมีการแก้ไขการวางเสาไฟฟ้า และการเดินสายไฟฟ้าใหม่ เนื่องจากการปรับผังชุมชนใหม่นั้นเอง นอกจากนี้ ยังมีพื้นที่ส่วนกลางที่ทางชุมชนมีแนวทางที่จะพัฒนาให้เป็นลานกิจกรรม ซึ่งอยู่ในระหว่างการดำเนินงาน ในส่วนของ การทำสัญญาเช่าที่ดินในระยะยาวจากกรมธนารักษ์นั้น เมื่อวันที่ 19 มีนาคม พ.ศ. 2552 มีการทำและมอบสัญญากันอย่างเป็นทางการ ณ ชุมชนบางบัว โดยขอยกเนื้อหาข่าวที่เกี่ยวข้องกับประเด็นนี้ (Thai Community News, 2009) ดังนี้

“นายพฤติชัย ดำรงรัตน์ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงการคลัง พร้อมด้วยนายเทวัญ วิชิตกุล อธิบดีกรมธนารักษ์ นางทิพย์รัตน์ นพกุลารมย์ ผู้ช่วยผู้อำนวยการสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ และคณะ ได้ลงพื้นที่ตรวจเยี่ยมชุมชนริมคลองบางบัวที่เข้าร่วมโครงการบ้านมั่นคง พร้อมเป็นประธานในพิธีมอบสัญญาเช่าที่ดินราชพัสดุให้แก่ชุมชนที่เข้าร่วม โครงการบ้านมั่นคงในพื้นที่กรุงเทพมหานคร ซึ่งสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) ให้การสนับสนุนตามนโยบายแก้ไขปัญหที่อยู่อาศัยของคนจนในชุมชนเมือง โดยมีชุมชนที่ได้รับสัญญาเช่าที่ดินราชพัสดุในการดูแลของกรมธนารักษ์ กระทรวงการคลัง ครั้งนี้รวม 6 ชุมชน ใน 3 เขต ประกอบด้วย ชุมชนสามัคคีร่วมใจ ชุมชนบางบัว และชุมชนอุทิศอนุสรณ์ เขตบางเขน ชุมชนบางบัวเชิงสะพานไม้ 1 เขตหลักสี่ ชุมชนริมคลองพัฒนาบางบัว และชุมชนสวนผัก เขตจตุจักร โดยโครงการบ้านมั่นคงทั้ง 6 ชุมชน ในที่ดินราชพัสดุที่มีการมอบสัญญาเช่าดังกล่าว เป็นการแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยของคนจนในชุมชนเมืองในรูปแบบของการปรับปรุงที่อยู่อาศัยใหม่ในที่ดินเดิม จำนวน 633 ครัวเรือน ผู้รับประโยชน์ 2,848 คน บนที่ดินราชพัสดุ รวม 24 ไร่ 91 ตารางวา

นายเทวัญ วิชิตกุล อธิบดีกรมธนารักษ์ กล่าวว่า ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2548 จนถึงปัจจุบัน กรมธนารักษ์ ได้ทำบันทึกความร่วมมือกับชุมชนทั่วประเทศจำนวน 56 ชุมชน รวม 5,842 ครัวเรือน และจัดให้เช่าแล้วในอัตราพิเศษร้อยละ 50 ของค่าเช่าเพื่อที่อยู่อาศัย เป็นระยะเวลา 30 ปี รวม 30 ชุมชน รวม 2,391 ครัวเรือน โดยในกรุงเทพมหานคร ได้จัดทำบันทึกความร่วมมือกับ 18 ชุมชน รวม 2,886 ครัว

เรือน และจัดให้เช่าที่ดินราชพัสดุแล้ว 9 ชุมชน รวม 1,120 ครัวเรือน

นายพฤติชัย ดำรงรัตน์ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงการคลัง กล่าวว่า เรื่องที่อยู่อาศัยเป็นเรื่องสำคัญและจำเป็นต่อการดำรงชีวิต ซึ่งโครงการบ้านมั่นคงที่มีเป้าหมายเพื่อสร้างความมั่นคงในที่ดินและที่อยู่อาศัยจึงเป็นเรื่องที่รัฐบาลให้ความสำคัญ เพราะหากโครงการเป็นไปตามเป้าหมายก็จะส่งผลให้เกิดการยกระดับคุณภาพชีวิตของชาวชุมชน และโครงการบ้านมั่นคงต้องดำเนินการต่อไป โดยในสัปดาห์หน้า คณะรัฐมนตรีจะพิจารณาเรื่องการจัดสรรงบประมาณให้แก่สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน หรือ พอช. จำนวน 1,000 ล้านบาท เพื่อดำเนินโครงการบ้านมั่นคงต่อไป

ด้านนายประภาส แสงประดับ ประธานสหกรณ์เคหสถานเพื่อที่อยู่อาศัยคลองบางบัว จำกัด เปิดเผยมว่าการรับมอบสัญญาเช่าที่ดินราชพัสดุตามโครงการบ้านมั่นคง 6 ชุมชน ในวันนี้ เป็นรูปธรรมของความสำเร็จที่เกิดจากการร่วมคิด ร่วมทำ ของชาวชุมชน ที่เชื่อมั่นในแนวทางให้ประชาชนเป็นแกนหลักในการพัฒนา ร่วมกับภาคีพันธมิตรเพื่อการพัฒนาทั้ง กรมธนารักษ์ พอช. สถาบันการศึกษา กรุงเทพมหานคร กองทัพบก และหน่วยงานอื่น ๆ โดยมีเป้าหมายร่วมกัน คือ การแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยให้กับพี่น้องคนจนในชุมชนเมือง และยกระดับไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตในทุก ๆ ด้านพร้อมกันไปด้วย”

ปัจจัยสำคัญที่ทำให้การดำเนินโครงการบ้านมั่นคงของชุมชนบางบัวประสบความสำเร็จนั้น มาจากทั้งปัจจัยภายใน หรือตัวชุมชนเองที่เห็นประโยชน์ร่วมกันในการจัดการความไม่มั่นคงในการอยู่อาศัย การปรับปรุงสภาพที่อยู่อาศัย สภาพภูมิทัศน์ชุมชน สภาพแวดล้อมชุมชน รวมทั้งการจัดการปัญหาสังคมอื่น ๆ จากการเล็งเห็นประโยชน์ดังกล่าวจึงสามารถร่วมมือร่วมใจกันดำเนินโครงการให้ลุล่วง ซึ่งถ้าชาวชุมชนไม่สนใจ ไม่ให้ความร่วมมือแล้ว คงเป็นไปได้ยากที่จะดำเนินการได้ นอกจากนี้ ปัจจัยทางด้านกลุ่มผู้นำชุมชนก็มีความสำคัญอย่างมากในฐานะที่เป็นผู้ผลักดัน กระตุ้นให้ชาวชุมชนเห็นประโยชน์ร่วมกันและร่วมมือกัน กลุ่มผู้นำชุมชนมีการจัดตั้งในลักษณะที่เป็นองค์กรอย่างชัดเจน มีทั้งระดับประธานและกรรมการชุมชน ระดับกลุ่มออมทรัพย์เพื่อที่อยู่อาศัย และระดับโซน แต่ละระดับมีบทบาทหน้าที่ที่ชัดเจน และต้องมีความโปร่งใส เชื่อสัตย์ ตรวจสอบได้ และเป็นตัวอย่างให้ชาวชุมชนเห็นว่าการทำเช่นนั้นเป็นไปเพื่อผลประโยชน์

ร่วมของชุมชน และเป็นปัจจัยสำคัญที่จะสามารถดึงให้ชาวชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมไม่ร่วมมือกันทำงานมากขึ้น เพราะต่างมีความเชื่อมั่นในการทำงานของผู้นำ

นอกจากนี้ ยังมีปัจจัยภายนอกชุมชนที่มีส่วนทำให้การดำเนินโครงการประสบความสำเร็จ นับตั้งแต่เครือข่ายพัฒนาสิ่งแวดล้อมคลองบางบัว ที่ชาวบ้านในชุมชนต่าง ๆ ริมคลองบางบัวได้ร่วมตัวกันเพื่อดำเนินงานพัฒนา โดยร่วมจากการจัดการสภาพแวดล้อมชุมชน จนขยายบทบาทไปสู่การจัดการด้านที่อยู่อาศัย สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) ที่เป็นผู้สนับสนุนหลักให้เกิดโครงการบ้านมั่นคง และเป็นภาคีพัฒนาร่วมกับชุมชนมาตั้งแต่การดำเนินโครงการจัดการสิ่งแวดล้อม กรมธนารักษ์ ที่เป็นตัวแปรสำคัญในฐานะเจ้าของที่ดินที่ให้สัญญาเช่าระยะยาว สำนักงานเขตบางเขน ในฐานะที่เป็นองค์กรหลักในการดูแลงานด้านการพัฒนาชุมชนในพื้นที่ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีปทุม ในฐานะของสถาบันการศึกษาที่ทำหน้าที่ให้บริการสังคม รวมทั้งหน่วยงานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

สิ่งที่ชาวชุมชนได้จากการดำเนินโครงการบ้านมั่นคงนั้น ที่เห็นเป็นรูปธรรมที่สุด คือ ชาวชุมชนสามารถที่จะอยู่ในพื้นที่เดิมได้อย่างมั่นคง ไม่ต้องพะวงกับกระแสข่าวที่จะถูกไล่รื้อ และสามารถอยู่ในพื้นที่เดิมโดยมีคุณภาพชีวิตทางกายภาพที่ดีขึ้นอย่างเห็นได้ชัดเจน นอกจากนี้ สิ่งที่ชาวชุมชนได้ คือ ความเข้มแข็งของชุมชน อันเกิดจากความร่วมมือร่วมใจ ร่วมสร้าง และร่วมรับผลประโยชน์ส่วนร่วม รวมทั้งการเผชิญหน้ากับปัญหาที่เข้ามากระทบกับชุมชน ชาวชุมชนท่านหนึ่งกล่าวว่า “เราได้รู้จักกันมากขึ้น” ในชุมชนที่คนมากกว่า 1,000 คน นั้น ก็เป็นการยากอยู่แล้วที่คนในชุมชนจะรู้จักกันอย่างทั่วถึง แต่การดำเนินโครงการดังกล่าว ทำให้ชาวชุมชนร่วมมือร่วมใจกัน เข้าไปมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน ความสัมพันธ์ของผู้คนจึงดีขึ้น นอกจากนี้ คำว่า “รู้จักกันมากขึ้น” ไม่ใช่เพียงแค่เป็นการรู้หน้าค่าตา หรือการได้มาพูดคุยกันเท่านั้น แต่ลงลึกถึงความสัมพันธ์ในเชิงการร่วมกันต่อสู้ ร่วมกันเผชิญปัญหา และร่วมกันแก้ไขปัญหา ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญที่ชุมชนนี้จะมีไว้เพื่อให้เกิดการพัฒนา และการจัดการปัญหาที่จะเกิดขึ้นในอนาคตเป็นไปอย่างราบรื่น

จากคำถามที่ว่า ชุมชนบางบัวจะสามารถดำรงความสำเร็จนี้ต่อไปได้อย่างยั่งยืนหรือไม่ ความเป็นต้นแบบของชุมชนบ้านมั่นคง ความเป็นชุมชน และการมีส่วนร่วมของชาวชุมชนจะเป็นเช่นนี้ต่อไปหรือไม่ คำตอบคงอยู่ที่ชาวชุมชนเองว่าจะสามารถทำให้ความสำเร็จในโครงการบ้านมั่นคงต่อยอดไปสู่ความสำเร็จของโครงการพัฒนา

ที่จะเกิดขึ้นในอนาคตได้หรือไม่ การสรุปบทเรียนและการพัฒนาตัวแบบของการทำงานเป็นสิ่งที่จำเป็น และการประยุกต์ตัวแบบของการทำงานไปสู่การดำเนินโครงการพัฒนาอื่น ๆ จะเป็นส่วนหนึ่งที่เป็นตัวช่วยในการยืนยันว่าชุมชนแห่งนี้จะสามารถทำให้การพัฒนาชุมชนของตนเป็นไปได้อย่างยั่งยืน

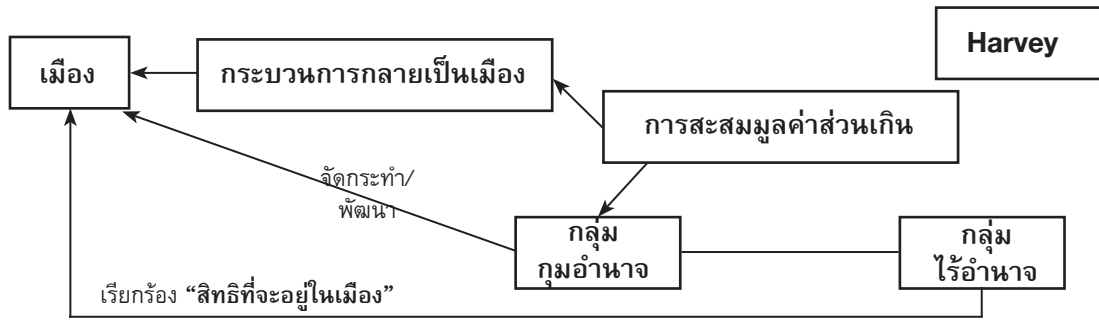
3. การเคลื่อนไหวของ “ชุมชนบางบัว” กับความเกี่ยวเนื่องทางทฤษฎี

ในส่วนนี้จะได้อธิบายความเชื่อมโยงระหว่างกระบวนการเคลื่อนไหวของชุมชนบางบัวกับแนวคิดทฤษฎีที่สำคัญ ได้แก่ สิทธิที่จะอยู่ในเมือง (The Right to the City) และการเคลื่อนไหวทางสังคม (Social Movement)

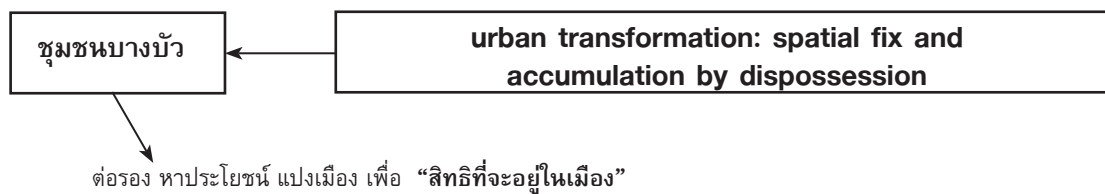
3.1 ความเกี่ยวเนื่องทางทฤษฎีกับสิทธิที่จะอยู่ในเมือง

สิทธิที่จะอยู่ในเมือง (The Right to the City) ไม่ใช่เป็นเพียงแต่สิทธิในการเข้าถึงทรัพยากรเมือง หรือสิ่งที่มีอยู่ในเมือง (urban existing) เท่านั้น แต่เป็นสิทธิที่จะเปลี่ยนแปลงสิ่งต่าง ๆ นั้น ตามที่ใจปรารถนา หรือสิทธิที่จะเปลี่ยนแปลงตนเองด้วยการเปลี่ยนแปลงเมือง ด้วยเหตุที่ว่า “เรานั้นต้องการความแน่ใจว่า เราจะได้อาศัยอยู่ในที่ที่เราได้สร้างมันขึ้นมากับเมือง” นอกจากนี้ ภายใต้ปรากฏการณ์นี้เอง สำนักในเรื่องของเอกลักษณ์ ความเป็นประชาชน และความเป็นเจ้าของเมือง (urban identity, citizenship and belonging) จึงเป็นฐานให้เกิดการเคลื่อนไหวทางสังคมที่ต้องการจะ “แบ่งเมือง” ในมุมมองที่แตกต่างไปจากที่พวกนักพัฒนาทั้งหลายที่กระทำมา

กรณีการเคลื่อนไหวของชุมชนบางบัวเป็นอีกหนึ่งตัวอย่างที่สามารถจะเทียบเคียงได้กับแนวคิด “สิทธิที่จะอยู่ในเมือง” สิทธิที่ต้องการจะเรียกร้อง ต่อรองในฐานะผู้ที่ถูกกระทำจากการเปลี่ยนแปลงเมือง (urban transformation) ด้วยเหตุที่ว่า การเปลี่ยนสภาพเมือง หรือการก่อสร้างสิ่งปลูกสร้างต่าง ๆ นั้น เป็นสิ่งที่สามารถเรียกได้ว่า “การทำลายอย่างสร้างสรรค์” เพราะว่าการกลุ่มคนที่ไร้อำนาจการต่อรองทางการเมืองจะเป็นกลุ่มแรกที่ได้รับผลกระทบจากกระบวนการดังกล่าว² ความรุนแรงเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงได้ยากในการที่จะสร้างโลกใหม่ของเมืองในพื้นที่เดิม แต่ “ชุมชนบางบัว” ก็มีได้เรียกร้องสิทธิในการอยู่อาศัยด้วยวิธีการรุนแรง แต่ใช้วิธีการต่อรอง การหาประโยชน์จากนโยบายของภาครัฐเองเพื่อเอื้อให้ตนเองรอดพ้นจากการเปลี่ยนแปลงเมืองด้วยการไล่รื้อ (เพื่อการหาพื้นที่ใหม่

รูปที่ 1 แนวคิด “สิทธิที่จะอยู่ในเมือง (The Right to the City)” ของ Harvey

รูปที่ 1 แนวทางที่ชุมชนบางบัวถูกกระทำจากกระบวนการเปลี่ยนเมือง จนเป็นที่มาของการเรียกร้อง “สิทธิที่จะอยู่ในเมือง”

สำหรับแหล่งพาศิขกรรมขนาดใหญ่ ซึ่งเป็นผลโดยตรงมาจากกระบวนการที่ Harvey เรียกว่า “การทำให้หมดความเป็นเจ้าของ (accumulation by dispossession)”

จากย่อหน้าก่อนหน้านี ผู้เขียนใช้คำว่า “เทียบเคียง” แสดงถึงการเคลื่อนไหวของชุมชนบางบัว มิใช่ว่าจะ “ถอดแบบ” แนวคิด The Right to the City ทั้งหมด เพราะประเด็นชนชั้นไม่ถึงถูกนำเสนอออกมาอย่างชัดเจน โดยเฉพาะชนชั้นที่หมายถึง กลุ่มคนที่มีอำนาจในการควบคุมปัจจัยการผลิตอย่างเดียวกัน แต่ชาวชุมชนบางบัวมีความสำนึกร่วมกัน (collective consciousness) ในฐานะที่เป็นผู้ที่ได้รับผลกระทบจากการพัฒนาพื้นที่ และผู้ที่ได้รับติดฉลาก (labeling) ว่าเป็นคนในชุมชนแออัดที่เต็มไปด้วยความความเสื่อมโทรมและปัญหาสังคม อย่างไรก็ตาม เนื้อหาสาระใน The Right to the City ยังคงแสดงออกอย่างเห็นได้ชัดในการเคลื่อนไหวของชุมชนบางบัว

3.2 ความเกี่ยวเนื่องทางทฤษฎีกับการเคลื่อนไหวทางสังคม

ประเด็นหนึ่งที่มีความน่าสนใจที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการที่เกิดขึ้นในชุมชนบางบัว คือ “ประเด็นการเคลื่อนไหวทางสังคม” ซึ่งจากเอกสารวิชาการต่าง ๆ พบแนวคิดหลัก 2 แนวคิดด้วยกัน คือ “การเคลื่อนไหวทางสังคมแบบเก่า (old social movement)” และ “การเคลื่อนไหว

ไหวทางสังคมแบบใหม่ (new social movement)”³ ซึ่งสิ่งที่แตกต่างระหว่างเก่าและใหม่นั้นอยู่ที่ประเด็นเรื่องชนชั้นที่เข้าร่วมขบวนการ และประเด็นการเรียกร้องใหม่ ๆ ที่แตกไปจากเดิมที่เน้นเรื่องสิทธิทางการเมือง ชีวิตความเป็นอยู่ ความเท่าเทียมในชนชั้น (พวก) ของตน แต่ยังเน้นเพิ่มเติมในประเด็นสังคม-วัฒนธรรม รวมทั้งความต้องการในการใช้ “ช่องทาง” แบบเดิม ๆ ที่ใช้กันมาในการทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่พวกตนต้องการ คือ ปฏิเสธช่องทางการการเมืองในรูปของการพึ่งพาทางการเมือง พรรคการเมือง ระบบราชการ ในการได้มาซึ่งความเปลี่ยนแปลง แต่นำเสนอช่องทางอื่น ๆ เช่น การเคลื่อนไหวเชิงมวลชน การใช้ช่องทางการสื่อสารสมัยใหม่

ดังนั้น เมื่อเทียบเคียงกรณีการเคลื่อนไหวของชุมชนบางบัวกับแนวคิดการเคลื่อนไหวทางสังคมทั้งสองนั้น จึงเกิดเป็นข้อสงสัยที่ว่า แล้วกรณีดังกล่าวเป็นแบบเก่าหรือแบบใหม่? คำตอบอาจเป็นไปได้ว่า “ไม่ใช่ทั้งสอง” ด้วยเหตุผลที่ว่า 1) ความชัดเจนของประเด็นชนชั้นในชุมชนไม่มีความชัดเจน ความขัดแย้งทางชนชั้นที่เกิดจากความเหลื่อมล้ำในอำนาจของการเข้าควบคุมทรัพยากรจนเกิดขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมไม่มีความชัดเจน การเคลื่อนไหวของชุมชนไม่ใช่เพื่อการเข้าควบคุมอำนาจอย่างเบ็ดเสร็จ (คือ ไม่ได้มีความต้องการในการมีกรรมสิทธิ์ในที่ดินอย่างถาวร ซึ่งสะท้อนจากคำบอกเล่าของคนในชุมชน

ที่พูดว่าเช่าระยะยาว 30 ปี และต่อเวลาการเช่าไปได้อีกก็เพียงพอแล้ว) กลับเป็นการเรียกร้อง/ต่อรองเพื่อให้ไปอำนาจบางส่วน (คือ การต่อรองเพื่อให้ได้อยู่ในพื้นที่เดิมด้วยสัญญาการเช่าพื้นที่ระยะยาว) ดังนั้น ความชัดเจนในการเคลื่อนไหวดังกล่าว จัดว่าเป็น “การเคลื่อนไหวทางสังคมแบบเก่า” จึงไม่สามารถบอกได้เช่นนั้น อย่างไรก็ตาม ความน่าสนใจของขบวนการเคลื่อนไหวอยู่ที่ “กระบวนการวิธีการ การสร้างอำนาจต่อรอง” ของชุมชน ซึ่งตรงกับการศึกษาการในทางทฤษฎี resource mobilization ที่เน้นการวิเคราะห์องค์การ ยุทธศาสตร์ ความสำเร็จ และผลกระทบในทางการเมืองของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม และ 2) เมื่อพิจารณาในประเด็นของการเคลื่อนไหวก็ไม่พบลักษณะของการเคลื่อนไหวเพื่อตั้งอัตลักษณ์/ค่านิยม/วิถีชีวิตของตนเองให้มีความโดดเด่น และมีที่ยืนได้เท่าเทียมกับอัตลักษณ์/ค่านิยม/วิถีชีวิตอื่น อันเป็นหลักในสังคมซึ่งเป็นหนึ่งในลักษณะหลักของ “การเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่” แต่การเคลื่อนไหวของชุมชนบางบ้าน กลับต้องการที่จะปรับปรุงสภาพของตนเอง ต้องการเปลี่ยนแปลงลักษณะของตนเองที่ได้รับการตีตราว่าเป็นชุมชนแออัดไร้ระเบียบ เต็มไปด้วยปัญหา มาเป็นชุมชนที่มีระเบียบ โดยผ่านทาง การวางผังชุมชนที่ได้รับการรองรับทางวิชาชีพ ผ่านทางการเป็นองค์กรชุมชนที่ได้รับการรองรับจากทางราชการ ผ่านทางความมีส่วนร่วมในเมืองใหญ่ที่ได้รับจากการเข้าร่วมเป็นเครือข่ายการพัฒนาต่าง ๆ การเคลื่อนไหวดังกล่าวจึงไม่ใช่การยืนยัน ยึดมั่น ตั้งตรงอยู่กับลักษณะเดิมของตน แต่เป็นการเปลี่ยนลักษณะของตนเพื่อเกิดการตีตราใหม่ที่ดีกว่าเดิม นอกจากนี้ ชุมชนยังได้ใช้กลไกของภาครัฐในการก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสภาพของตน โดยผ่านช่องทางการประสานงานของ พอช. รวมทั้งประสานความร่วมมือกับหน่วยงานอื่น ๆ ซึ่งแน่นอนว่าไม่ใช่เป็นแนวทางทางของ “การเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่” ซึ่งไม่ได้มุ่งหวังพึ่งพากลไกของภาครัฐในการได้มาซึ่งสิ่งที่ตนเรียกร้อง ฉะนั้น เราจะเรียกการเคลื่อนไหวเช่นนี้ไม่ได้อย่างเต็มปากว่าเป็น “การเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่”

นอกจากนี้ การเคลื่อนไหวของชุมชนบางบ้านยังมีส่วนที่เกี่ยวข้องกับแนวคิด urban social movement (ซึ่งมีเนื้อหาสาระหลักที่ไม่แตกต่างไปจาก social movement มากนัก เพียงแต่เพิ่ม คำว่า “urban” เข้ามาเพื่อใช้เป็นสัญลักษณ์ในการเคลื่อนไหวทางสังคมในบริบทของเมือง) แต่ผู้เขียนเห็นว่าคงไม่ถึงขั้นของการเป็น urban social movement ด้วยการเคลื่อนไหวดังกล่าว ไม่ได้ต้องการ

เปลี่ยนแปลงระดับโครงสร้างทางอำนาจและสังคมในพื้นที่เมือง⁴

4. บทสรุป

จากการศึกษาครั้งนี้ทำให้ได้ยิน “เสียง” ของคนกลุ่มหนึ่งที่ต่อสู้ ต่อรองเพื่อให้พวกเขาได้สิทธิในการที่จะอยู่ในเมืองได้อย่างมั่นคง ไม่ถูกมองว่าเป็นปัญหาของเมืองหรือเป็นส่วนหนึ่งของเมืองที่น่ารังเกียจที่จะต้องถูกจัดออกไป แต่พวกเขาสามารถที่จะพิสูจน์ได้ว่าพวกเขาสามารถที่จะอยู่ในเมืองได้โดยที่ไม่ได้เป็นตัวปัญหา ไม่ได้ทำให้ภาพพจน์ของเมืองใหญ่เสื่อมเสีย พวกเขาสามารถที่จะเปลี่ยนแปลงเพื่อสามารถให้มีที่ยืนอยู่ในเมืองใหญ่อย่างได้ รับการยอมรับได้ เช่นเดียวกับที่ Harvey (2003) ได้กล่าวไว้ว่า “สิทธิที่จะอยู่ในเมืองไม่ใช่เป็นเพียงสิทธิที่จะเข้าถึง การบริการ หรือสิ่งที่อยู่ในเมืองเท่านั้น (urban existing) แต่เป็นสิทธิที่จะเปลี่ยนแปลงมันด้วย เราต้องการที่จะแน่ใจว่า เราสามารถที่จะอยู่อาศัยในพื้นที่ที่เราได้สร้างขึ้น มาเอง” อย่างไรก็ตาม การเคลื่อนไหวของชุมชนบางบ้าน มีประเด็นที่ต้องวิเคราะห์ต่อว่า การเปลี่ยนแปลง หรือการเคลื่อนไหวดังกล่าวมีลักษณะของความจำยอมต่ออำนาจ บางอย่างหรือไม่ โดยเฉพาะอำนาจทางเศรษฐกิจ (ข่าวการไล่รื้อชุมชนเพื่อสร้างเป็นศูนย์การค้า) และอำนาจทางสังคมที่เป็นทางการ (แนวทางการพัฒนาพื้นที่ชุมชนแออัดของกรมธนารักษ์ พอช. หรือแม้กระทั่งเทคนิคเชิงวิชาการจากมหาวิทยาลัย) ซึ่งผู้เขียนเห็นว่า การเคลื่อนไหวดังกล่าว เป็นการถูกกระทำจากอำนาจภายนอกจริง แต่เป็นอำนาจหรือการกระทำที่ทำให้ชาวชุมชนเกิดตระหนักรู้ถึงความสำคัญในการพัฒนาเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของที่อยู่อาศัยของตนเอง ซึ่งในแง่มุมนี้การจำยอมต่ออำนาจดังกล่าวก็เพื่อการพัฒนาที่ดีขึ้น และเพื่อให้ได้มาซึ่งสิทธิที่จะอยู่อาศัยในพื้นที่เดิมต่อไปได้

ภาพสะท้อนของการศึกษาครั้งนี้สามารถที่จะให้ข้อเสนอแนะบางประการกับกระบวนการเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิการอยู่อาศัยของชุมชนผู้มีรายได้น้อย หรือชุมชนแออัดในเขตเมืองได้เช่นกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการที่ชุมชนที่ประสบปัญหาในลักษณะแบบเดียวกับชุมชนบางบ้าน จะต้องตระหนักถึงสภาพปัญหาและการพัฒนาศักยภาพของตัวเองในการแก้ไขปัญหาดังกล่าว ประเด็นนี้ชุมชนต่าง ๆ สามารถที่จะถอดบทเรียนจากชุมชนบางบ้านและประยุกต์ บทเรียนดังกล่าวกับสภาพปัญหาของตนได้ นอกจากนี้ กระบวนการร่วมมือกันเพื่อแก้ไขปัญหาในลักษณะของ

เครือข่ายการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างชุมชนเป็นอีกแนวทางหนึ่งที่จะสามารถแก้ไขปัญหาได้อย่างเป็นระบบ ไม่เพียงแต่เครือข่ายชุมชนด้วยกันเอง แต่หน่วยงานองค์กรต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ไม่ว่าจะเป็นเจ้าของที่ดิน องค์กรภาครัฐที่เน้นเรื่องการพัฒนา สถาบันการศึกษา ควรที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการดังกล่าวนี้ด้วยเช่นกัน

ในที่สุดแล้ว “สิทธิการอยู่อาศัย” จะนำไปสู่การสร้างชุมชนที่มีความน่าอยู่ในเชิงความมั่นคงของที่อยู่อาศัย ซึ่งจะนำไปสู่ความตระหนักถึงความเป็นเจ้าของพื้นที่และความต้องการที่จะรักษาพื้นที่ของคนในชุมชน ซึ่งถ้าชุมชนสามารถที่จะแปรเปลี่ยนความตระหนักดังกล่าวไปสู่แนวทางปฏิบัติเพื่อการฟื้นฟู ดูแลพื้นที่อย่างตัวเอง จะเป็นการพัฒนาพื้นที่ชุมชนให้มีความน่าอยู่อย่างยั่งยืน

Notes

- ¹ จากแนวคิดนี้แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของ Marxism ที่มีต่อความคิดของ David Harvey เขาจึงได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางในฐานะที่เป็นผู้นำแนวคิด Marxism มาใช้อธิบายโลกปัจจุบันอย่างแหลมคม
- ² Harvey ได้อธิบายประเด็นของการแสวงหาพื้นที่ซึ่งเกี่ยวข้องไปยังปัญหาของการไล่รื้อชุมชนเอาไว้ว่า ชุมชนนิยมต้องแสวงหา “พื้นที่” ใหม่ทั้งเพื่อเป็น “ตลาดสำหรับผลผลิตที่ล้นเกิน” (ผู้เขียน: เช่นในกรณีของชาวการไล่รื้อชุมชนบางบัว เพื่อสร้างเป็นศูนย์การค้า) และเพื่อเป็น “แหล่งวัตถุดิบราคาถูก” ซึ่งการแสวงหา “พื้นที่” เพื่อคำนวณกระบวนการสะสมทุนให้ดำรงอยู่ได้ต่อไป Harvey เรียกการแสวงหา “พื้นที่” แบบนี้ว่า “spatial fix” ด้วยวิธีการเชิงภูมิศาสตร์นี้เองที่ Harvey สรุปว่าชนชั้นนายทุน (bourgeoisie) ได้ลดทอนและข้ามผ่านพลังของชนชั้นศักดินา ซึ่งผูกติดอยู่กับที่ดินได้ (ผู้เขียน: เน้นอนว่าถ้าโครงการศูนย์การค้านั้นเกิดขึ้นจริง ต้องอาศัยการลงทุนจากภาคเอกชน เจ้าของที่ดินเดิมซึ่งเป็นภาครัฐคงไม่สามารถลงทุนได้ หรืออีกตัวอย่างหนึ่งที่เห็นได้ชัด คือ พื้นที่ Central World ที่เจ้าของที่ดินเองเป็นชนชั้นศักดินาไทยไม่สามารถต้านทานต่อแรงของทุนภาคเอกชนได้ ความเป็นเจ้าของที่ดินจึงเปลี่ยนมือจากชนชั้นศักดินามาสู่ชนชั้นนายทุน) ดูรายละเอียดของแนวคิดดังกล่าวได้ใน Harvey (2006)
- ³ ดูรายละเอียดของแนวคิดทั้งสองได้ใน Charoensin-o-larn (2011); Pintobtang (2009); Della & Diani (2006)
- ⁴ ดูรายละเอียดใน Pickvance (2003)

References

- Chalitanon, N., & Kaewnoo, A. (2004). *การพัฒนาที่อยู่อาศัยในประเทศเดนมาร์ก* [Housing development in Denmark]. Bangkok, Thailand: Community Organizations Development Institute (Public Organization).
- Charoensin-o-larn, C. (2001). *รัฐศาสตร์แนววิพากษ์* [Critical political science]. Bangkok, Thailand: Thammasat press.
- Chiangthong, S., & Witthayasombun, I. (2009). *คนเล็กในเมืองใหญ่* [Small people in big city]. Bangkok, Thailand: Rumtawee-pol printing.
- Community Organizations Development Institute [CODI]. (2008). *ผลการดำเนินงานโครงการบ้านมั่นคง พ.ศ. 2546–2551* [The Baan Mankong project report, 2003-2008]. Bangkok, Thailand: Author.
- Della, P. D., & Diani, M. (2006). *Social movements: An introduction*. Malden: Blackwell Pub.
- Harvey, D. (2003). Debates and developments: The right to the city. *International Journal of Urban and Regional Research*, 27(4), 939-941.
- Harvey, D. (2006). *Spaces of global capitalism: Towards a theory of uneven geographical development*. London: Verso.
- Harvey, D. (2008). The right to the city. *New Left Review*, 53, 23-40.
- Kongpan, S. (2003). *การพัฒนาชุมชนในสุราบายา – สิงคโปร์* [Community development in Surabaya – Singapore]. Bangkok, Thailand: Community Organizations Development Institute (Public Organization).
- Leopairojana, S. K. (2011). การปรับปรุงการเข้าถึงระบบขนส่งมวลชนของชุมชนในพื้นที่บริเวณคลองโดยรอบมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ บางเขน [Improving access to public transportation for canalside communities near Kasetsart University, Bangkok]. *Journal of Architectural/Planning Research and Studies*, 8(2), 27-49.
- Park, R. (1967). *On social control and collective behavior*. Chicago: University of Chicago Press.
- Pickvance, C. (March 2003). From urban social movement to urban movements: A review and introduction to a symposium on urban movements. *International Journal of Urban and Regional Research*, 27(1), 102-109.
- Pintobtang, P. (2009). *กรอบการวิเคราะห์การเมือง: แบบทฤษฎีขบวนการทางสังคม* [Framework for political analysis: Social movement theory]. Chiangmai, Thailand: Heinrich Böll Foundation.
- Thai Community News. (2009). *รมช. คลังมอบที่ดินบ้านมั่นคง* [Deputy finance minister gives the land of the Baan Mankong project]. Retrieved from <http://www.siamlocalnews.com/cewpnews/view.php?gid=2103&newsid=3481&issueid=711>.
- United Nations Statistics Division. (2011). *Demographic Yearbook 2009-2010*. New York: United Nations.